

Leesboek

De Stad en de Oorlog



Inhoud

Hoofdstuk 1 Kindertijd, oorlogstijd

Hoofdstuk 2 Mobilisatie

Hoofdstuk 3 De overval

Hoofdstuk 4 De Duitsers komen!

Hoofdstuk 5 Bombardement op de Oostertuinstraat

Hoofdstuk 6 Joden in Enkhuizen

Hoofdstuk 7 De Ondergrondse en onderduik

Hoofdstuk 8 Kinderspel en oorlogswinter

Hoofdstuk 9 Tweede bombardement en bevrijding



Tekst en samenstelling Leesboek en Werkboek: Idzard van Manen

Stad en de Oorlog is een onderwijsproject over Enkhuizen in bezettingstijd. Het werd in het schooljaar 2008-2009 ontwikkeld en getest door bureau IDZARD VAN MANEN, Meesters in Educatie (Enkhuizen), in samenwerking met Indigo Media (Enkhuizen).

- Opdrachtgever was het basisonderwijs Enkhuizen, met als projectleider basisschool De Tweemaster.*
- De historische vereniging Oud Enkhuizen ondersteunde het project met fotomateriaal en adviezen.*
- Kaartmateriaal kwam van het Westfries Archief (Hoorn).*
- Vijftien ooggetuigen wilden hun verhaal voor de camera vast laten leggen en op locatie aan leerlingen vertellen. Ze leverden daarmee ook belangrijke informatie voor dit Leesboek.*
- Website met documentaire en werk van leerlingen: www.ooggetuigen.com*
- Druk: Raamwerken Enkhuizen. Voor herdruk projectnummer 09090687.*

De Stad en de Oorlog werd financieel mogelijk gemaakt door de gemeente Enkhuizen en de Provincie Noord-Holland.

Hoofdstuk 1 Kindertijd, oorlogstijd

Kind in oorlogstijd

Stel je voor dat jij in die tijd geleefd had: de tijd van de Tweede Wereldoorlog. Dat je een kind van groep zeven of acht was in Enkhuizen. En in mei 1940 de Duitse soldaten zag binnentrekken. Hoe zou dat geweest zijn? Moeilijk om je voor te stellen? Wij gaan het toch proberen. We gaan terug naar die oorlogstijd. Naar de tijd van bezetting en bevrijding van ons eigen Enkhuizen.

In dit Leesboek staat een hoofdttekst. Maar ook verhaaltjes van mensen die het toen hebben meegemaakt. Verder foto's uit die tijd en een kaart van Enkhuizen uit 1940.

We noemen dat **bronnen**. Bronnen vertellen iets over vroeger. Alle foto's staan ook op internet. Typ *Oud Enkhuizen* en klik onder *Zoeken in het Archief*.

Verder ga je praten met de kinderen van toen. Op de plek in Enkhuizen waar hun belevenissen zich afspeelden. Die kinderen van toen zijn nu allang volwassen natuurlijk! Maar ze weten het nog goed. Ze kennen veel verhalen over vroeger. Over de oorlogstijd in Enkhuizen. Die was eigenlijk ook hun kindertijd. Zij zijn onze ooggetuigen. Ze vertellen wat ze met eigen ogen hebben gezien.

Leesboek en Werkboek

Bij het Leesboek zijn opdrachten geschreven, die je in het Werkboek vindt. De meeste zijn om je te helpen om de hoofdttekst en de bronnen uit het Leesboek goed te begrijpen. Maar er zijn er ook bij, waarmee je je leert te verplaatsen in die tijd en in de Enkhuizers van toen. Alsof je er zelf bij was.

Documentaire ooggetuigen en fotomateriaal

Speciaal voor jou is er ook een documentaire gemaakt waarin je het verhaal van de oorlog in Enkhuizen ziet en hoort, verteld door de ooggetuigen, de kinderen van toen. Dan heb je alvast een voorproefje van wat je hoort als je in het echt met hen spreekt.

De oude foto's van de vereniging Oud Enkhuizen zijn niet alleen in dit Leesboek gebruikt, maar ook in de documentaire.

Website

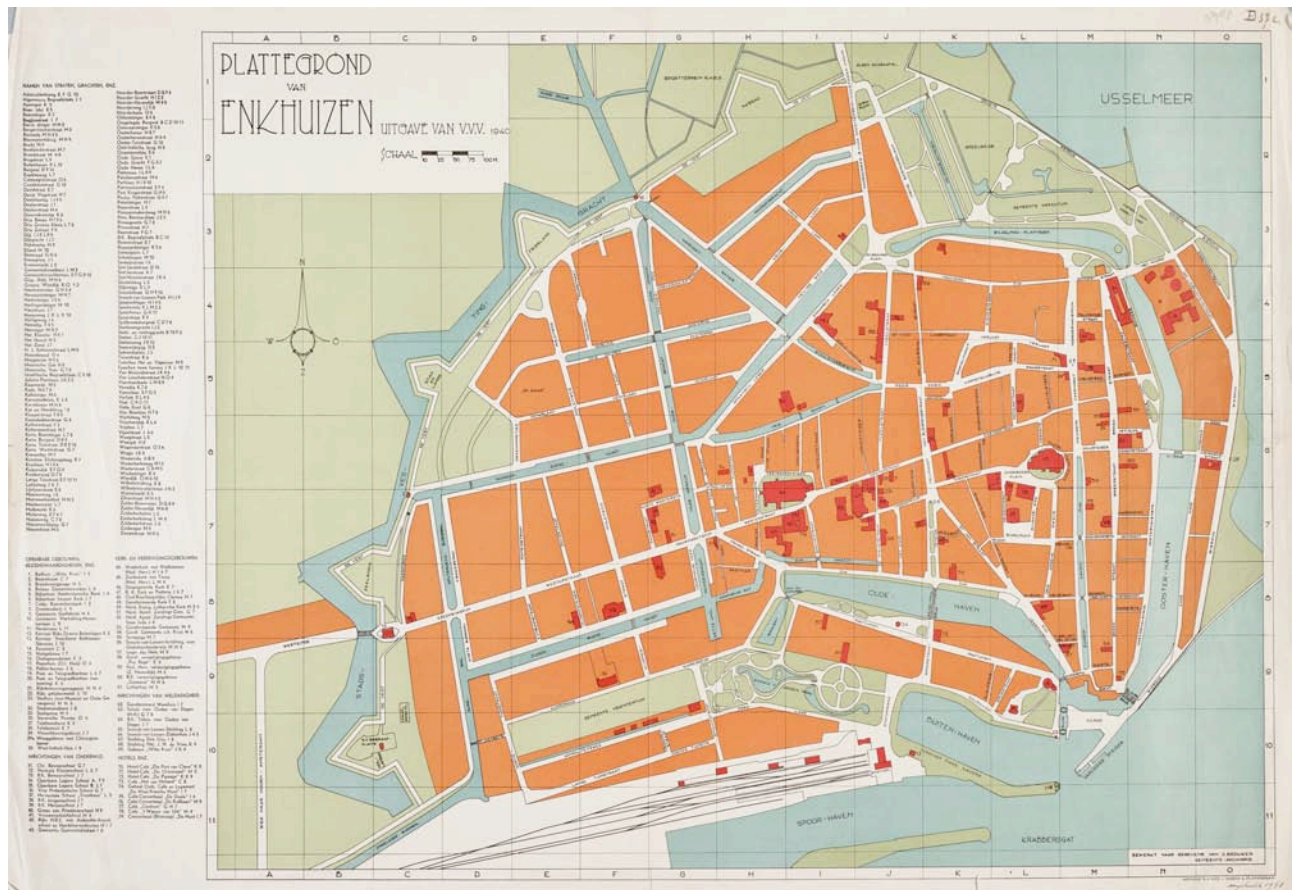
Als je op je computer of op het elektronisch schoolbord naar www.ooggetuigen.com surft vindt je niet alleen de documentaire, maar nog veel meer over Enkhuizen in oorlogstijd.

Kaart uit 1940

In de lente van 1940 liet de VVV voor toeristen een mooie kaart van Enkhuizen maken. Wisten zij veel dat even later de oorlog begon! Die kaart heb je om alles op te zoeken. Het is bron 1 van dit Leesboek en je vindt hem op de volgende bladzij.

Oorlog en vrede

We hopen dat je het belangrijk vindt om zoveel te weten te komen over Enkhuizen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Oorlogen zijn afschuwelijk, dat vinden we allemaal. Leren we dan niets van oorlogen uit het verleden? Het lijkt wel van niet, maar misschien bedenk jij wel een manier om voor altijd vrede te hebben in de wereld. En misschien komt die kennis over Enkhuizen in oorlogstijd van wel van pas!



Bron 1 Enkhuizen in 1940.

Waar gebeurde het allemaal?

Waar was toen het Duitse hoofdkwartier? In een Huishoudschool, vertelt iemand. Ja, maar waar stond die toen? Waar gebeurden de twee bombardementen? Hoe reed Dirk van der Deure naar de gymzaal in de Westerstraat, toen hij de doden op zijn bakfiets weg bracht? Waar stond de IJsfabriek, vol vlees, boter, kaas en eieren voor de Duitsers? Toen verzetsstrijders die leeg haalden, hoe kregen ze dat allemaal de stad uit? Waarlangs liep de achtjarige Suus Heering met haar pannetje warm eten op weg naar joodse onderduiker Maarten Prak?

Op deze kaart staan alle straten, pleinen, vaarten en havens, maar ook scholen, het stadhuis en nog veel meer van toen. Linksonder zie je lijsten met gebouwen. Elk gebouw heeft een nummer. Handig om ze op de kaart te zoeken. Kijk maar eens goed. Boven- en onderaan de kaart zie je letters (A tot en met O). Langs de zijkanten cijfers (1 tot en met 11). In de kaart vakken. Je noemt een vak met een cijfer en een letter. Probeer maar eens. In welk vak ligt het station? Juist: J-10.

Vragen over de oorlogstijd

We gaan de ooggetuigen vragen over vroeger. Hoe beleefden de kinderen van toen de bezetting? Wat merkten zij van de bombardementen? Wat van onderduiken? Wat van eten halen bij de boeren? Gingen ze ook wel eens 's avonds stiekem in het pikkedonker over straat? Wisten ze wie geheime berichten doorgaven aan Engeland? Hebben ze geholpen met het omhakken van de bomen aan de Vest? Haalden ze kooltjes bij het spoor, voor in de kachel en het fornuis? Hielpen zij ook zelf als kind ondergedoken joodse Enkhuizers? Zei je die Duitsers trouwens ook gewoon goeiedag? Dat vertellen de ooggetuigen van de oorlog.

Bron 2 Dirk van der Deure: Op het ijs

In de winter was het IJsselmeer bevroren. Dan ging ik met mijn vriendjes schaatsen. Op zoek naar resten van neergeschoten Engelse vliegtuigen. Die waren op het ijs terecht gekomen. We zochten wapens, stukken van raampjes of propellers.

Bron 3 Suus Heering: Eten brengen naar een joodse onderduiker

Ik bracht Maarten Prak elke dag een pan met eten, met een doek erover. Altijd als ik bij de Zuiderkerk ben, denk ik nog aan hem. Hij woonde in de Zuiderkerksteeg. Alle gordijnen altijd dicht. Het leek wel een onbewoond huisje. Maar daar zat hij, ondergedoken in zijn eigen huis! Hij rookte sjekkies van tabak en oud krantenpapier. 's Avonds kwam hij wel eens stiekem buiten.

Bron 4 Henk de Jong: Duitse matroos redde mijn vriendje

Mijn vriendje Willem Klein (6 jaar oud) viel in het water bij Het Vuurtje, op de kop van de Buitenhaven. Hij ging drie keer kopje onder. Hij kon niet zwemmen! Een visserman in de Rommelhaven zag dat en begon te schreeuwen. Toen rende een Duitse soldaat op ons af en haalde Willem uit het water. Een raar gevoel was dat: een Duitser redde het leven van mijn kameraad!

Bron 5 Hinke van Selst: Ik werd verliefd op een onderduiker

Hij kwam uit Groningen, mijn Dirk Wierenga. Als scholier had hij al aan verzet gedaan. Hij dook onder in Enkhuizen. Ik zag hem bij het Avondmaal in onze kerk. En hij mij. Later gingen we samen wandelen. Wij werden verliefd en kregen verkering, zoals dat toen heette. Hij ging ook in Enkhuizen bij de ondergrondse. Maar het liep slecht af. Dirk werd opgepakt en later doodgeschoten.

Hoofdstuk 2 Mobilisatie

Nederland neutraal

De Tweede Wereldoorlog begon voordat Nederland er mee te maken kreeg. Op 1 september 1939 viel Hitler Polen aan. Hitler wilde de wereld veroveren en de joden allemaal vermoorden. Je leest er meer over in je geschiedenisboek van school. Dit was het begin. Engeland en Frankrijk kwamen voor de Polen op. Ze verklaarden de oorlog aan Duitsland. Dat is het officiële begin van de Tweede Wereldoorlog (1939-1945). Maar het duurde nog een hele tijd -van september 1939 tot mei 1940- voor ze met elkaar gingen vechten. Iedereen wachtte af: Wat zou Engeland doen? Wat zou Frankrijk doen? En wat Duitsland? Dat was best spannend.

Nederland koos geen partij. Het was neutraal. Toch was de regering bang dat ons land ook aangevallen werd. Daarom liet ze leger, marine en luchtmacht vanaf eind augustus 1939 oefenen. In die tijd moest iedere jongeman van 18 jaar oud nog 'in dienst'. Je leerde dan twee jaar lang hoe je oorlog moest voeren. Nu dreigde er echt oorlog. De regering riep nu ook mannen op die vroeger in dienst geweest waren. Dat noemen we **mobilisatie**. Tijdens deze mobilisatie werden overal soldaten gelegerd. Op voor onze verdediging belangrijke plaatsen.

<i>Bron 6 Henk de Jong: Mijn vader werd gemobiliseerd</i>

<i>Wij woonden aan de Snouckstraat. Mijn vader moest voor de mobilisatie naar Utrecht. Daar werd hij gelegerd. We gingen hem in het najaar van 1939 opzoeken. Een hele reis, met de trein naar hem toe.</i>

Mobilisatie in Enkhuizen

Enkhuizen was een havenstad, net als nu. Stel je voor dat de Duitsers binnen zouden vallen, vanuit het oosten? En dat ze van de kust van Friesland en Overijssel het IJsselmeer wilden oversteken? Dan moesten ze toch worden tegengehouden? Daarom stuurde de Nederlandse regering honderden militairen naar Enkhuizen. En ook marineschepen, zoals kanonneerboten.

Enkhuizen in 1940

Je ziet wel aan de kaart dat Enkhuizen vroeger veel kleiner was dan nu. Er waren nog geen buitenwijken. Buiten de Vest was alles leeg. Stel je voor dat je toen op de Koepoort stond in 1940. Mooi uitzicht!



Bron 7 De Koepoort. In 1937 werd de brug die er nu ligt gebouwd.

Overall om de stad heen zag je weilanden en tuinderijen. Op je kaart is dat groen. Vanaf de Koepoort liep, net als nu, een weg de Streek in. Bij de kruising kon je rechtdoor naar Bovenkarspel en Grootebroek. Of linksaf, richting Venhuizen en Hoorn. Maar er was geen weg naar rechts. Geen weg naar het noorden, zoals nu. In die tijd begon daar een eindeloze polder. Een polder met alleen maar sloten, vaarten en meertjes. Een 'vaarpolder', helemaal tot Andijk en Wervershoof. De boeren van Enkhuizen konden er met hun koeien zo naar toe varen. Jammer voor jullie, kinderen van Plan Noord, Gommerwijk en Kadijken: die wijken bestonden nog niet in 1940!

Oosterdijk

Behalve door de Koepoort konden voetgangers, fietsers, paard-en-wagens en auto's ook langs de Noorderweg de stad uit. (*kaart I-1*). Daarna verder langs de IJsselmeerdijk naar Andijk. Vlak bij de vuurtoren op de hoek lag Oosterdijk. Dat is ook een stukje Enkhuizen. Was dat alles? Nee, over land kon je ook de trein nemen. Zie je de spoorlijn op de kaart?

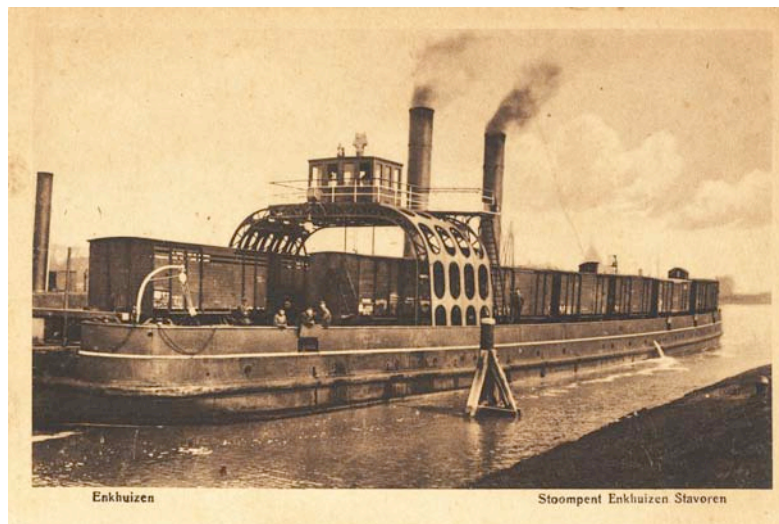


Bron 8 De trein naar Hoorn passeert het viaduct in aanbouw over de provinciale weg (1937).

Treinreizigers konden overstappen op de veerboot naar Staveren. Maar ook treinwagons vol vracht konden naar Friesland. Die werden bij de Spoorhaven op een eigen veerboot gereden.



Bron 9 De W.F.van Wyck vertrekt naar Staveren. Links 'het Vuurtje'.



Bron 10 Treinwagons met vracht op een eigen veerboot naar Stavoren.

De soldaten komen

Hier, in de havens van Enkhuizen, vlakbij de veerboten, kwamen de schepen met soldaten van de mobilisatie aan. Ze kwamen uit alle windstreken. Ze praatten niet 'Henkuzens', maar heel anders dan de Enkhuizers gewend waren.

<i>Bron 11 Pieter Jan de Vries</i>

<i>Al die dialecten die die soldaten spraken. Ze kwamen uit Limburg, Brabant en de Achterhoek en daar praatten ze allemaal anders dan in Enkhuizen. Dat vonden we wel vreemd klinken.</i>

Als ze van hun schip kwamen, stelden ze zich eerst netjes op, vlak bij het station. Dat was een belevenis voor de Enkhuizer bevolking.



Bron 12 Nederlandse soldaten op het plein bij het station. Ze zijn net aangekomen. Iedereen kwam naar hen kijken.

Niet naar school!

Al die honderden militairen moesten ergens slapen en eten. Dat kon bijvoorbeeld in de leegstaande chocoladefabriek aan de Parklaan. Maar verder waren eigenlijk alleen schoolgebouwen geschikt om zoveel soldaten onderdak te geven. Dus werden er heel wat scholen gesloten!



Bron 13 Dirk van der Deure: Mijn school stond aan de Raamstraat. Maar toen er soldaten in werden gelegerd kreeg ik les in de kerkeradskamer.

Waar stonden de scholen toen?

Links onder op de kaart zie je nummers en namen van scholen. Daarachter hun vakje op de kaart. Nummer 38 en nummer 39 bijvoorbeeld vind je in de Doelenstraat en de Harpstraat (*kaart vak J-7*). Het zijn de R.K. Jongensschool en de R.K. Meisjesschool. Jongens en meisjes zaten op aparte scholen. Als kinderen van de Pancratiusschool nu uit het raam kijken, zien ze die oude Meisjesschool. Daarin wonen nu mensen. En de Jongensschool is gesloopt. Daar is nu jullie schoolplein! Er waren toen elf scholen in Enkhuizen voor kinderen tot twaalf jaar. Je had 'bewaarscholen' voor kleuters en 'lagere scholen' voor kinderen vanaf zes jaar. De meeste scholen van nu bestonden in 1940 nog niet. Ook niet als je nu in de binnenstad naar school gaat. En veel scholen van de kinderen van toen zijn nu al gesloopt, zoals die van Dirk van der Deure aan de Raamstraat.

Spannende tijd

De mobilisatie was voor veel kinderen uit Enkhuizen een spannende tijd. Ze konden een tijdje niet naar school. Later kregen ze op vreemde plekken les. Bij de brandweerkazerne of in het lokaal waar je anders bijbelles kreeg, bij de Zuiderkerk. Maar ook al die vreemde soldaten met hun gemarcheer en hun militaire muziek waren spannend. Veel was er niet te doen voor de soldaten, behalve oefenen, oefenen en nog eens oefenen. Iedereen wachtte tot de oorlog zou uitbreken. Zouden ze dan echt moeten vechten? Al die soldaten in de stad was ook wel gezellig. In de strenge winter van 1939 zag je wel Enkhuizer meisjes met een stoel en een jonge soldaat op het ijs. Achter de stoel leerden ze hen dan schaatsen. De meisjes hielden hun soldaatje stevig vast. Soldaten uit andere provincies, dat was interessant! Enkhuizer jongens werden wel eens jaloers.

Bron 14 Pieter Jan de Vries

Wij jongens vonden dat prachtig, die soldaten met hun uniformen en gemarcheer. Ze zongen ook liedjes, die ik thuis niet mocht nazingen: 'Rats, kuch en bonen' en 'Blonde Mientje heeft een hart van prikkeldraad.' We groeven zelf loopgraven en speelden oorlogje. Ook kregen we soms militaire spulletjes en daar speelden we zelf soldaatje mee. De jongen met de grootste mond werd kapitein en andere jongens sergeant of gewoon soldaat.

Hoofdstuk 3 De overval

Midden in de nacht

Het was de nacht van 9 op 10 mei 1940. Op het IJsselmeer voer een visserschip uit Enkhuizen. Plotseling hoorden de vissers vliegtuiggeronk. Het geluid kwam uit het oosten. Het waren Duitse vliegtuigen, die hoog over hen heen vlogen. Op weg naar de Noordhollandse kust. “Die gaan vast naar Engeland”, zei de schipper tegen zijn maat, “Het gaat beginnen!”. En de vliegtuigen vlogen inderdaad verder over West-Friesland. Ze bereikten de Noordzeekust en begonnen de zee over te steken, richting Engeland. Tenminste dat dacht de wachtpost van het militaire vliegveld bij Bergen. Hij hoorde ze ook over komen en liet zijn piloten doorslapen. Maar die nacht draaiden de Duitse vliegeniers boven de Noordzee om. Ze vlogen weer terug! En ze gooiden bommen op het Bergense vliegveld. Op de vliegtuigen van onze luchtmacht. Zo ging het op meer plaatsen. Tegelijkertijd kwamen Duitse troepen de grens over en trokken ons land binnen. Over de weg, of met de trein. Maar er landden ook parachutisten bij Den Haag. Vlakbij het paleis van koningin Wilhelmina, de grootmoeder van onze koningin Beatrix. Ze wilden de koninklijke familie gijzelen. Dat mislukte gelukkig.

Op 10 mei 1940 was Nederland in een klap in oorlog met Duitsland. Het gebeurde dan toch: Nederland deed mee aan de Tweede Wereldoorlog.

Grebbelinie en Afsluitdijk

In twee gebieden hielden de Nederlandse soldaten het lang vol tegen de Duitsers. Ten eerste langs de Grebbelinie.

De Grebbelinie liep van noord naar zuid, op de grens van Gelderland en Utrecht. Vooral bij de Grebbeberg werd heel hard gevochten. Ook werd er land onder water gezet om de Duitsers te stoppen.



Bron 15 Bij de Grebbelinie werd land onder water gezet. Dit is bij Veenendaal.

Vluchtelingen uit Spakenburg en Bunschoten

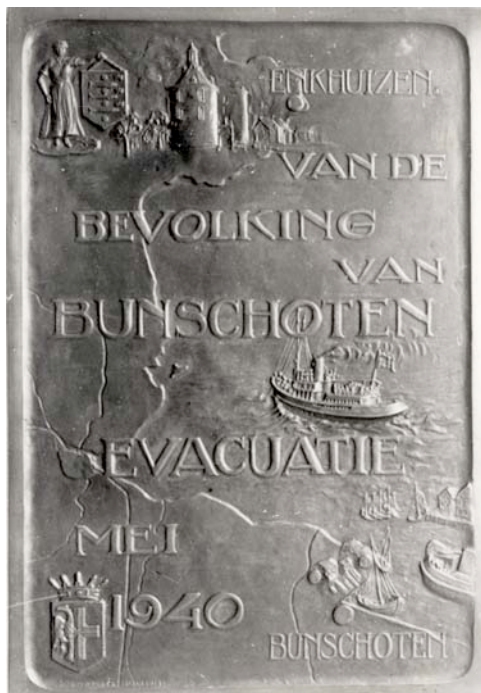
Het plan was om ook bij de vissersplaatsen Spakenburg en Bunschoten land onder water te zetten. Haastig werden beide dorpen door het Nederlandse leger ontruimd. Politie zou de verlaten huizen bewaken. Meteen al op 10 mei voeren de Bunschoters en Spakenburgers over het IJsselmeer naar Enkhuizen. Ze werden evacués genoemd. Ook voor de Enkhuizer kinderen van toen een nieuw woord: mensen die uit hun eigen dorp waren geëvacueerd. Het waren er wel 6.500!

Bron 16 Annette van der Molen: De evacués uit Bunschoten en Spakenburg

Op 10 mei voeren er vijf boten de haven binnen. Ze werden eerst in scholen, in de Westerkerk, de Zuiderkerk en de Ontmoetingskerk aan de Klopperstraat opgevangen. De volgende dag gingen ze naar Enkhuizer gezinnen. Daar zijn ze drie weken gebleven. Bij ons kwamen een opa en een oma en een kleinkind van 14 jaar oud. In 1941 ben ik bij hen gaan logeren. Ik werd toen verliefd op hun buurjongen. Liefde op het eerste gezicht! Later zijn we getrouwd.

Bron 17 Pieter de Vries: Evacués rondbrengen

Eerst werden de vluchtelingen opgevangen in kerken. Daar kregen ze briefjes met een adres erop. Op dat adres zouden ze tijdelijk gaan inwonen. Maar die Spakenburgers en Bunschoters wisten natuurlijk de weg niet in Enkhuizen. Als jongens vonden we het toen machtig om met jouw Spakenburger familie langs de straat te gaan en hen bij hun gastgezin te brengen.



Bron 18 Herdenkingsplaat in het stadhuis. Van de Bunschoters en Spakenburgers gekregen, als dank voor de hulp bij de evacuatie.

Bron 19 Grietje van Leeuwen: drukte in huis

Dat waren hele families, uit Spakenburg en Bunschoten. Wij hadden een oud echtpaar in huis. Die sliepen op zolder. Vaak kwam er een Spakenburger familie op bezoek van andere adressen in de stad. Ons huis pulde dan uit. Wel gezellig!

Gevechten op de Afsluitdijk en op het IJsselmeer

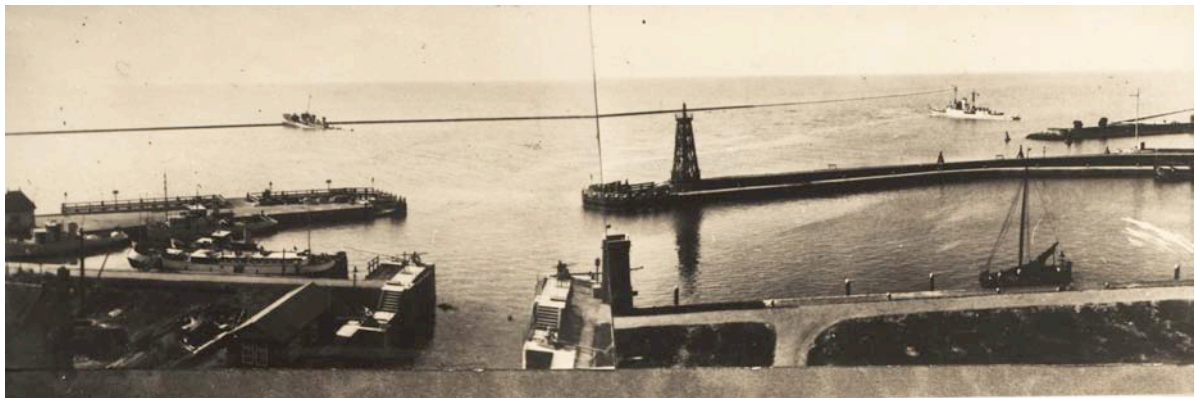
De tweede verdedigingslinie die het hield lag aan de Friese kant van de Afsluitdijk. Daar waren bunkers bij de sluizen van Kornwerderzand. Op die plek moesten Nederlandse militairen de Afsluitdijk verdedigen. Dat lukte. Ze hielden de oprukkende Duitsers vijf dagen tegen. Ze werden daarbij geholpen door marineschepen. Die schoten hun scheepskanonnen af op de Duitse aanvallers in Friesland. Een kunststukje: vanaf Den Oever, in een boog over de Nederlandse soldaten in Kornwerderzand heen.



Bron 20 De kazematten, een ouderwets woord voor bunkers, van Kornwerderzand.

Overgave

Maar in Brabant en Limburg braken de Duitsers wel door. Toch ging het de Duitse dictator Hitler niet snel genoeg. Daarom werd Rotterdam gebombardeerd. Er stierven 900 Rotterdammers en 80.000 inwoners hadden geen huis meer. De regering gaf het op. Anders werden Amsterdam en Utrecht ook gebombardeerd, zo dreigden de Duitsers. Op 14 mei gaf Nederland zich over. Koningin Wilhelmina vertrok met haar schoonzoon Prins Bernard naar Engeland. Kroonprinses Juliana voer met de kleine Beatrix naar Canada. Vijf jaar lang zou Nederland door de Duitsers worden bezet. De marineschepen op het IJsselmeer konden niet meer naar Engeland ontkomen. Om ze onbruikbaar te maken voor de Duitsers, voeren ze de schepen zo hard mogelijk de strekdam van het Krabbersgat op. Op het dak van de Drommedaris stond iemand op de uitkijk. Die nam er foto's van. Ook lieten ze de veerboten in de havenmonden zinken.



Bron 21 Een oorlogsschip ligt al op de strekdam, het andere volgt.



Bron 22 Veerboot W.F. van der Wyck afgezonken in de Spoorhaven.

Hoofdstuk 4 De Duitsers komen!

Duitsers in de stad

Van de komst van de Duitsers in Enkhuizen merkte je niet zoveel. Ze trokken vrijwel onopgemerkt binnen. Het Nederlandse leger had zich overgegeven. Niemand mocht meer met de Duitsers vechten. Langzamerhand kwamen overal in de Nederlandse steden en dorpen Duitse militairen binnen. Ze praatten met de burgemeester en de politie. Daarna moest alles zo gaan als zij wilden. De Duitsers waren voortaan de baas. Ook in Enkhuizen.

De Vrouwenarbeidschool aan de Noorderhavendijk (kaart nr. 41) werd het hoofdkwartier van de Duitse bezetter. Zo'n hoofdkwartier noemden ze een Ortzkommandatur. 'Ortz' betekent 'plaats', 'stad' of 'dorp'. De Vrouwenarbeidschool of ook wel Huishoudschool was een school voor meisjes. Daar leerden ze hoe je het huishouden moest doen. Dat deden jongens toen nog niet. Ook die school is al gesloopt.

<i>Bron 23 Hinke van Selst: Naar de Huishoudschool</i>
--

<i>Ik woonde aan de Ossemannetjes. Toen ik 12 jaar was, moest ik kiezen. Het werd de Huishoudschool. De MULO was voor deftige mensen, dachten we toen. MULO zou je nu MAVO noemen.</i>
--



Bron 24 De meisjes van de Vrouwenarbeidschool aan de Noorderhavendijk.

Werken in Duitsland

Op 30 mei riepen de Duitsers alle werkloze arbeiders op om vrijwillig in Duitsland te komen werken. Veel Duitse arbeiders waren namelijk als soldaat op pad in Europa. Daar hadden maar weinig Enkhuizers zin in. De meesten gingen niet. Later *moest* iedereen die werkloos was gewoon gaan. Ook mannen die wel al werk hadden liepen nu gevaar. Bijvoorbeeld als je scholier was en er nogal groot voor je leeftijd uit zag. Dan pakten ze je zo op en stuurden je naar Duitsland. De Duitsers noemden dat gedwongen werken in Duitsland: de *Arbeitseinsatz*.

Steeds minder vrij

Je mocht steeds minder. Het werd verboden om naar buitenlandse zenders op de radio te luisteren. Je mocht 's avonds niet meer op de fiets of met de auto met je licht aan. Alleen een klein spleetje voor de koplamp mocht. De straatlantaarns gingen uit. Zo bang waren de Duitsers voor bombardementen van de Engelsen.

Ook moest iedereen een identiteitsbewijs bij zich hebben. Zo kon de bezetter meteen zien wie er eigenlijk in Duitsland moest werken of wie er jood was. Op een keer zongen baldadige jongens eens expres heel hard het volkslied, het Wilhelmus. Uitgerekend voor een huis waar Duitse soldaten in woonden. De Duitse commandant ging naar burgemeester Haspels en schold hem uit. Hij vond dat burgemeester Haspels veel te slap optrad tegen Enkhuizers die niet deden wat de Duitsers zeiden.

Bron 25 Hinke van Selst: Geheim feestje, prinsesje geboren!

Toen prinses Margriet werd geboren mocht ik met andere meisjes van de Meisjesvereniging bij de familie Struik komen. Daar werden spelletjes georganiseerd. Dit geboortefeestje was geheim natuurlijk.

Andere burgemeester

In juli 1942 moest Haspels naar Haarlem komen, samen met 20 andere burgemeesters uit Noord-Holland. Hij werd meteen gevangen genomen. Iemand van buiten de stad werd burgemeester. Hij heette Broere. Dat was iemand die wel wilde meewerken met de Duitsers. Dat gebeurde in veel dorpen en steden. Een verrader, die Broere, vonden de Enkhuizers. Dan was je 'fout', zo noemden ze dat toen.

Bron 26 Pieter Jan de Vries: ik werd verliefd

De kinderen van die foute burgemeester Broere kwamen bij ons op school. Ik werd verliefd op een van de dochters. Maar tegelijkertijd had ik een joodse vriend. Dat was een vreemd gevoel.



Bron 27 Duitse soldaat, gefotografeerd in Enkhuizen.

Afgeschaft

Een gemeenteraad wordt gekozen. De gemeenteraad bestuurt samen met de burgemeester en wethouders de stad. Dat vonden de Duitsers niet nodig. Ze waren tegen kiesrecht en democratie. Hun eigen 'foute' burgemeester Broere kon het wel alleen af samen met de Duitse commandant. Ze schaften de gemeenteraad gewoon af.

Hoofdstuk 5 Bombardement op de Oostertuinstraat

Engelse bommenwerpers

Duitsland wilde ook Engeland veroveren. Daarom vlogen Duitse piloten met jachtvliegtuigen en bommenwerpers de Noordzee over. Boven Engeland vochten ze met de Engelse piloten van de Royal Air Force (RAF). Maar deze luchtoorlog - in het Engels de Battle of Britain - verloren de Duitsers. Nu begonnen de Engelsen Duitse bunkers, kanonnen, havens, schepen en troepen te bombarderen. Je hoorde ze overvliegen, boven Enkhuizen. Onze stad lag op de vliegroute.

De Engelse piloten hadden ook een lijstje met doelen in Nederland bij zich. Voor als ze bommen over hadden op hun terugweg naar Engeland. Ook de haven van Enkhuizen stond op die lijst, want er lagen Duitse schepen. Ook werden er schepen gebouwd voor de Duitse marine.

Brandbommen bij de Koepoort

Het was zaterdagavond, 14 september 1940. In de werkplaats van wagenmaker Van Leeuwen op de hoek van de Westerstraat en de Spijtbroeksburgwal stond de was te weken in de tobbe. Dat was alvast voor maandag, want dat was toen wasdag. Iedereen sliep. Plotseling viel er een brandbom dwars door het dak in de werkplaats. Oom Jan was er het eerste bij. Hij gooide de tobbe vol water en wasgoed op het vuur. Dat brandde nog harder, want het was een fosforbom geweest. Zo'n bom zit vol fosfor en dat brandt maar door, ook als je er water op gooit. Gelukkig kregen ze het vuur toch uit. Vader Van Leeuwen was niet voor niets vrijwilliger bij de brandweer. Ook op huizen aan de Burgwal waren brandbommen gevallen.

<i>Bron 28 Sina en Grietje van Leeuwen: Zondagse kleren aan</i>

<i>Nadat het vuur geblust was moesten we die nacht in de huiskamer zitten. Met onze zondagse kleren aan. Moeder had een koffer met spullen op tafel gezet. Zo bang waren we dat de vliegtuigen terug zouden komen en we het huis uit moesten vluchten. Maar het bleef bij die ene brandbom.</i>

Bommen op de Oostertuinstraat

Een paar weken later, op zondagmiddag 6 oktober, vielen er weer bommen op Enkhuizen. Een Engels verkenningsvliegtuig had vrachtschepen in de haven gezien. Door zware bewolking boven Duitsland konden de bommenwerpers daar niet terecht. Daarom gooiden ze hun bommen op de haven, zes in totaal. Maar ze vielen in werkelijkheid in de Oostertuinstraat en de Cromhoutstraat.

Oostertuinstraat 3 en 11 werden compleet verwoest en het hoekhuis Oostertuinstraat/Cromhoutstraat bijna. Overal in de buurt sprongen de ramen kapot door de luchtdruk.

De vliegtuigen draaiden boven het IJsselmeer en gooiden nog eens een stel bommen, nu op de haven zelf. Een brandbom viel boven op een bus, die voor Du Passage stond. Je kunt daar nu lekker Chinees eten, vlak bij de Wilhelminabrug. Er viel ook een bom in het water van de haven. Die verdween in de modder.

<i>Bron 29 Jan Harlaar: Van de pot</i>
--

<i>Door de schok en de luchtdruk van de bommen vloog mijn broertje, die op dat moment op zijn potje zat, van de ene kant van de kamer naar de andere kant.</i>
--



Bron 30 De achterkant van Oostertuinstraat 3. Er was toen gelukkig niemand thuis van de familie Stapel.

Bron 31 Henk de Jong: Ik zat toen op de zondagschool

Ik zat op zondagschool in de Timotheusschool aan de Peperstraat. Toen we de eerste bommen hoorden en de grond begon te trillen mochten we van de juf naar huis. Ik woonde toen in de Snouckstraat. We liepen vanaf de Peperstraat naar huis. Op de kruising van de Dijk en het Venedie zagen we drie bommen vallen. We mochten de Wilhelminabrug bij het Venedie niet over. Ik zag een bus in brand staan aan de overkant. In de verte, boven waar wij woonden, zag je rode stofwolken opstijgen. We renden gauw terug en namen een omweg naar huis. Gelukkig had onze familie op tijd weg kunnen komen. Ze hoorden een soort waarschuwingsschoten en waren weggevlucht.

Buurman Spaan overleefde het niet en zijn vrouw was ernstig gewond.



Bron 32 Opruimen en herstel huizen aan de Oostertuinstraat.

Hoofdstuk 6 Joden in Enkhuizen

Jodenhaat

Hitler haatte de joden. Hij gaf ze overal de schuld van. Hij liet Duitse joden al voor de oorlog in concentratiekampen opsluiten. Toen de Duitsers Polen en Nederland en andere landen veroverden, begonnen ze ook daar joden te vervolgen. Uiteindelijk besloot Hitler alle joden in Duitsland en de bezette landen uit de moorden.

Synagoge en begraafplaats

In Enkhuizen woonden in 1940 nog maar weinig joden. Daarvoor waren dat er meer geweest. Rond 1700 kwamen de eerste joden in de stad. In 1791 hadden ze een eigen synagoge (=joodse kerk) gebouwd aan de Zuiderhavendijk (*kaart nr. 55*). In die tijd mochten katholieken en joden eigenlijk geen kerk of synagoge bouwen, behalve als hij er van buiten niet zo uitzag. Daarom ziet de synagoge aan de Zuiderhavendijk eruit als een deftig huis van een 18e-eeuwse koopman! In de 19e eeuw was het afgelopen met de rijkdom van onze stad. Het ging slecht met de economie en er was geen werk meer. Toen zijn veel Enkhuizers de stad uit gegaan, op zoek naar werk in een andere deel van Nederland of in Amerika. Enkhuizen telde begin 17e eeuw nog 22.000 inwoners. Die woonden allemaal binnen de veste. Rond 1850 waren dat nog maar 5.000! Ook joden vertrokken om deze reden. Daardoor waren er bij het begin van de Tweede Wereldoorlog nog maar een paar joodse families in Enkhuizen.



Bron 33 Boven de deur van de synagoge aan de Zuiderhavendijk staat: We zullen tevreden zijn met de goedheid van Uw Huis, met de heiligheid van Uw tempel.

Er was ook een eeuwenoude joodse begraafplaats (op je kaart vlakbij de RK Begraafplaats). Joden waren gewoon burgers van de stad, net als mensen met een ander geloof, zoals hervormden, gereformeerden of katholieken. Joden geloven in dezelfde God, maar zij wachten nog op de Verlosser, ook wel de Messias genoemd. Die Verlosser is volgens de christenen al op aarde gekomen, dat is namelijk Jezus Christus.



Bron 34 Joodse begraafplaats vlak bij de Vest.

Niets mag meer in 1941

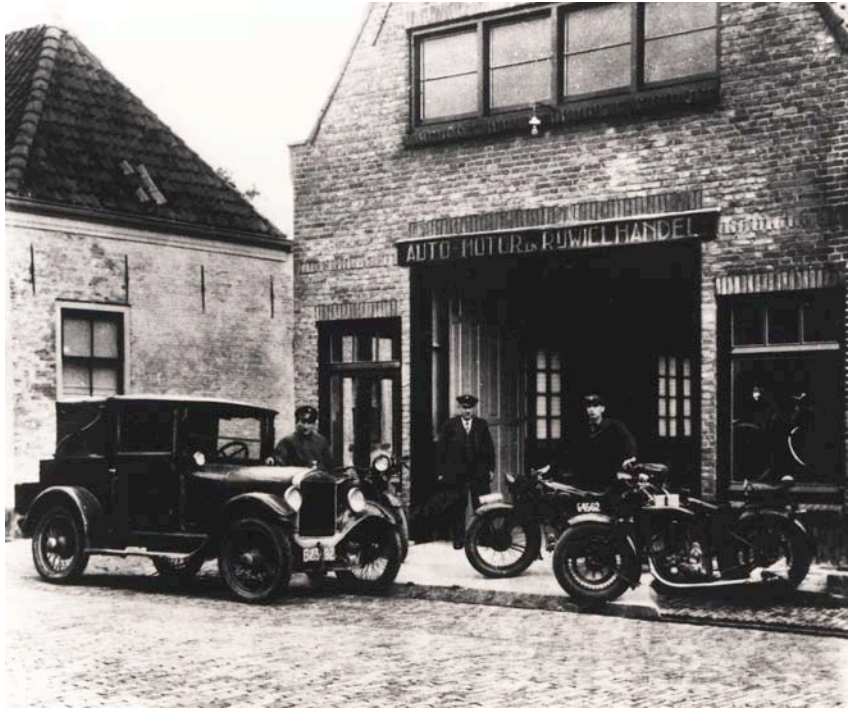
De Duitsers pakten het sluw aan.

Eerst mochten joden van de Duitsers niet meer naar de bioscoop. Later mochten joodse kinderen niet meer spelen in het Wilhelminaplantsoen of zwemmen in het zwembad aan de Zuiderdijk.



Bron 35 Leren zwemmen in het zwembad van de Zuiderdijk.

Daarna volgden concertzalen, cafés en restaurants. Overal kwamen bordjes met 'Voor joden verboden'. In hun paspoort moest een zwarte J worden afgedrukt. Op je kleren moest je een jodenster naaien. Joodse leerlingen mochten zelfs niet meer naar school. In de Nutszaal werd daarom een joods klasje georganiseerd. Daar zaten acht kinderen op. In februari 1942 werd autorijden voor joden verboden.



Bron 36 Een foto uit 1930. Het garagebedrijf van de joodse familie Kornalijslijper aan de Breedstraat.

En op 22 april 1942 kregen alle joden uit Enkhuizen het bevel om naar Amsterdam te verhuizen. De meesten gingen stiekem bij andere mensen wonen. Dat heette *onderduiken*. Dat deden ze in Enkhuizen zelf of ergens anders in West-Friesland. Ze kwamen bij gastgezinnen terecht, die zelf groot gevaar liepen als hun joodse onderduikers werden ontdekt. Buren verborgen soms hun spulletjes, tot ze terug zouden komen. Dat gebeurde ook met de familie Akker, die een borstelmakerij had aan de Westerstraat. Die dook onder bij de familie Thijs Mazereeuw.

<i>Bron 37 Grietje van Leeuwen: Spullen verbergen</i>

<i>Mijn vader was wagenmaker. Hij had een werkplaats op de hoek van de Westerstraat en Spijtbroeksburgwal. Daar had hij een dubbele wand getimmerd. Achter die wand verborg hij radio's en fietsen, toen je die niet meer mocht hebben. De joodse familie Akker -de borstelmaker van de Westerstraat- ging onderduiken. Toen mochten hun spullen daar ook bij. Na de oorlog haalden ze die weer op.</i>

<i>Bron 38 Max Snijders: Wetsrollen ondergedoken</i>
--

<i>De Heilige Wetsrollen uit de synagoge zijn in de winter van 1941 in een broodkar uit de synagoge gesmokkeld. Broodbezorger Nico Schouten van de broodfabriek bracht ze naar zijn huis. Dat was aan de Noorderhavendijk. Daar hebben de wetsrollen de rest van de oorlog onder de vloer ondergedoken gelegen.</i>

Samuel Max Akker

Een ander joods gezin gehoorzaamde wel en nam de trein naar Amsterdam. Tegen hen had niemand gezegd: 'Kom maar bij ons.' Vanuit Amsterdam werd deze familie, net als heel veel andere joden, weggevoerd naar kamp Westerbork in Drenthe. Uit Westerbork vertrok elke dinsdag een trein, afgeladen met joden, naar Polen. Daar werden ze vermoord. De meesten door gifgas, anderen doordat ze zich dood moesten werken.

Onder hen was ook de kleine Samuel Max Akker, geboren in Enkhuizen op 25 september 1936 en vermoord in concentratiekamp Auschwitz op 3 september 1943.

<i>Bron 39 Suus Heering: Ik bracht eten naar een joodse onderduiker</i>

<i>Ik bracht Maarten Prak elke dag een pan met eten, met een doek erover. Altijd als ik bij de Zuiderkerk ben, denk ik nog aan hem. Hij woonde in de Zuiderkerksteeg. Alle gordijnen altijd dicht. Het leek wel een onbewoond huisje. Maar daar zat hij, ondergedoken in zijn eigen huis! Hij rookte sjekkies van tabak en oud krantenpapier. 's Avonds kwam hij wel eens stiekem buiten.</i>

Mazereeuw, Appelhof en anderen

In 1943 zaten er in Enkhuizen tenminste veertien joodse onderduikers verborgen. Het waren echtparen, kinderen of bejaarden. Ze verhuisden vaak. Soms waren ze ergens maar een paar dagen. Dan weer bleven ze een paar maanden of nog langer. In 1942 namen Piet en Annie Mazereeuw ook onderduikers op. Toen daarna de joodse familie Cohen bij hen kwam inwonen, kwamen de Duitsers er achter. De Cohen's zijn ook in het concentratiekamp omgekomen. De familie Akker (bij broer Thijs in huis) werd die nacht met een veldschuit naar de polder gesmokkeld. Ze bleven een tijdje in een schuurtje. Later doken ze onder bij de familie Appelhof. Piet Mazereeuw en zijn broer Thijs moesten naar de gevangenis in Scheveningen. Dat noemde iedereen spottend het Oranjehotel. Piet en Thijs werden later weer vrijgelaten. Uit dankbaarheid voor hun dapperheid is er na de oorlog een brug naar hen genoemd. Dat is de Mazereeuwbrug in de Meeuwenlaan.

Hoofdstuk 7 De Ondergrondse en onderduik

Een verzetsgroep

Steeds meer mannen doken onder. Ze wilden niet voor de Arbeitseinsatz in Duitsland werken. Al die nieuwe onderduikers moesten een adres hebben, eten en kleren. In 1943 werd in Enkhuizen een verzetsgroep opgericht. Die werkte 'ondergronds' zoals dat heette. Dat betekent in het geheim. De ene zorgde voor geld, de andere bracht onderduikers op hun adres. Dat deed bijvoorbeeld Cornelis Schuijt. Hij werd er voor opgepakt en naar een concentratiekamp gestuurd. Weer een ander bracht berichten rond als koerier. Dat deed ook Dirk Wierenga. Hij was zelf onderduiker en kwam uit Groningen, waar hij op school al aan het verzet meedeed. Om onder te duiken kwam hij naar Enkhuizen. Hoe jong hij ook was, hij bleef doorgaan. Dirk zat ook met andere verzetsstrijders in een knokploeg, die gevangenen bevrijdde of andere gevaarlijke klusjes deed. In de Ontmoetingskerk aan de Klopperstraat zaten onderduikers op zolder. Daar werden ook de koperen instrumenten van de harmonie verborgen en nog veel meer dat de Duitsers wilden hebben. De koster zat ook in het verzet.



Bron 40 De Ontmoetingskerk aan de Klopperstraat.

Boodschappen doen

In de stad had je vroeger heel veel winkeltjes. Supermarkten bestonden nog niet. Bij de bakker kocht je brood, bij de kruidenier koffie en thee en bij de slager kwam je voor vlees. Maar er kwamen ook veel verkopers aan de deur, meestal met een handkar. In het begin van de oorlog kon je nog veel kopen. Er was geen gebrek.

<i>Bron 41 Prijslijst kruidenier Ja. Ambuul, hoek Westerstraat/Molenweg</i>
<i>Bessensap 17ct</i>
<i>Custard 25ct</i>
<i>Blik gemengd fruit 60ct</i>
<i>Limonade 55ct</i>
<i>Heerlijke IJsbonbon 1/2 pond 17 ct</i>
<i>Puddingsaus 25 ct.</i>



Bron 42 de groenteman komt langs in de Breedstraat.

Bonkaarten

In loop van de oorlog kwam er steeds meer gebrek aan alles. Je kon steeds minder dingen kopen. Om alles een beetje eerlijk te verdelen kreeg je bonnen. Met een broodbon kon je bijvoorbeeld een half brood per dag kopen. Je leverde de bon in en betaalde met geld. Wel geld, maar geen bon? Geen brood!

<i>Bron 43 Suus Heering: Mijn vader had bonkaarten als melkboer</i>

<i>Mijn vader kreeg als winkelier kaarten en daar plakte hij de bonnen op, van klanten die melk bij hem kochten. Of een stuk kaas. Hij moest elke keer die kaarten met bonnen inleveren. Zo konden ze zien dat hij niet zonder bonnen kaas, boter, melk en eieren verkocht. Alleen als hij volle bonkaarten inleverde, mocht hij als winkelier weer nieuwe voorraden inslaan.</i>

Gastgezinnen kregen voor hun onderduikers natuurlijk geen bonnen. Daarom stalen de knokploegen hele voorraden van die bonnen.

Huisnummers weghalen

De Duitsers wilden graag weten waar iedereen woonde, voor als ze iemand wilden oppakken. Bijvoorbeeld joden of arbeiders voor Duitsland. Daarom vroeg de ondergrondse de Enkhuizers eens om alle huisnummers eraf te halen. En dat gebeurde. Op een avond -en het ging 's nachts nog door- werden overal de huisnummers van de huizen afgeschroefd. Dat was extra gevaarlijk, want je mocht toen na acht uur niet meer buiten! Dat heette de avondklok. Woedend waren de Duitsers, toen ze dat de volgende ochtend ontdekten. Iedereen moest nu met wit krijt het huisnummer naast de voordeur op de muur schrijven.

Geheime kranten

De Duitsers vertelden wat de Nederlandse kranten moesten schrijven. Op de radio hoorde je ook alleen maar pro-Duitse berichten. Daarom luisterden de mensen stiekem naar de Engelse radio. Ook kwamen er geheime kranten. In Enkhuizen was dat de Klaroen van de Bevrijding. Die werd gemaakt bij uitgeverij Lenters op de hoek van het Venedie en de Dijk. Hierin konden Enkhuizers alles lezen over de oorlog. Hoe de Amerikanen en de Russen de Duitsers terugdrongen bijvoorbeeld. Maar ook gebeurtenissen in Nederland.

Gerrit Stapel

Een van Lenters medewerkers was Gerrit Stapel. Hij ging later naar Amsterdam. Om te werken voor grote verzetsbladen als Trouw. Op een dag werd hij gearresteerd. Later is hij samen met anderen doodgeschoten.

Arbeidsbureau en verraad

De directeur van het Arbeidsbureau deed ook mee aan het verzet. Zijn bureau was op de hoek Van Bleiswijkstraat-Westerstraat, waar nu grand-café Van Bleiswijk is gevestigd. De directeur zorgde voor valse paspoorten of schreef een briefje dat je belangrijk werk deed. Achter zijn kamer was een keuken met een diepe kast. Als je daar in stond, kon je horen wat er in zijn kamer werd gezegd. Daar zaten eens drie verraders in, toen hij met het verzet praatte. Korte tijd later moesten de verzetslieden bij burgemeester Broere komen. Ze werden meteen gearresteerd. Later kwamen de Duitsers ook anderen ophalen, zoals Dirk Wierenga en Tom Kranenburg. De meesten van de verzetsgroep van Enkhuizen moesten naar een concentratiekamp. Tom Kranenburg en Dirk Wierenga werden in Amsterdam door een Duitse rechtbank ter dood veroordeeld. Tom en Dirk zijn op 20 mei 1944 dood geschoten.

<i>Bron 44 Hinke van Selst: Ik ging naar de rechtbank in Amsterdam</i>
--

<i>Ik had verkering met Dirk Wierenga. Ik ging hem opzoeken in de gevangenis. Ook de vrouw van Tom Kranenburg ging mee. Zij nam haar kleine baby, hun dochtertje, ook mee. In de trein mocht ik haar vasthouden. Voor het gerechtshof hoorde ik tegen Tom en Dirk de doodstraf eisen.</i>

<i>Nog een half jaar lang zocht ik hem in de gevangenis op. Als ik wegging, riep ik op straat nog naar hem. Hij schreeuwde dan terug door de tralies van zijn cel. Hij had al een afscheidsbrief geschreven voor zijn vader en moeder in Groningen. Die ben ik gaan brengen. Zijn moeder heeft hem ook nog in de gevangenis opgezocht. Ik kreeg een telegram toen hij was dood geschoten.</i>

<i>Dirk was mijn eerste grote liefde. Ik zal hem nooit vergeten.</i>
--

Wapendroppings

Soms had het verzet wapens nodig. Die werden uit vliegtuigen in de polder gedropt. Na een dropping werd alles haastig opgeborgen. In een hooiberg of schuur, of in de stad in een kelder of op zolder.

IJsfabriek

Aan de Zuiderboerenvaart staat een oud gebouwtje. Het is een ijsfabriek, staat er op de gevel. Daar maakten ze staven waterijs voor de vissers. Met dat ijs konden die de gevangen vis koel houden. In die ijsfabriek hadden de Duitsers hun eigen vlees, boter, kaas en eieren opgeborgen. In november 1944 werd de ijsfabriek midden in de nacht leeg gehaald door Flip Fluitman en andere verzetslieden. Ze laadden alles in polderschuiten. De motor ging pas aan, toen ze onder de Boereboom door voeren. Alle eten werd verborgen bij boeren. Eten voor de onderduikers.

Teruggeven of anders.....

Het viel nog mee, toen de Duitsers er achter kwamen. Meestal werden er dan burgers doodgeschoten op straat als vergelding of anders gezegd als represaille. Maar het liep al tegen het eind van de oorlog. De Duitsers werden bang voor de knokploegen. Wat zouden die na de bevrijding met hen doen? Ze telefoneerden zelfs met het verzet. Heel vreemd natuurlijk!

Afgesproken werd dat de Enkhuizers alles weer aanvulden, wat gestolen was door het verzet. In ruil daarvoor zouden de Duitsers niemand doodschieten. De volgende dag hingen de Duitsers overal in de stad affiches op. Wie het las, moest heel hard lachen. Die waren veel kwijt geraakt! Veel mensen besloten mee te doen met het inzamelen van wat de Duitsers wilden hebben. Zou het toch nog zonder moord en doodslag aflopen.

BEKENDMAKING

In den nacht van Zaterdag op Zondag zijn belangrijke hoeveelheden levensmiddelen, welke hier ten behoeve van de Duitsche Weermacht waren opgeslagen, ontvreemd.

De bevolking der gemeente Enkhuizen wordt hiervoor aansprakelijk gesteld en is verplicht **op korten termijn voor vervanging in natura te zorgen ter vermindering van represaille-maatregelen.**

De onderstaande hoeveelheden en artikelen moeten geleverd worden:

41 kisten eieren à 360 stuks
1 kist „ „ 500 „
701 kg. versch vleesch,
waarvan 400 kg Rund en 301 kg Varkensvleesch
535 kg. versche worst
10 vaten boter à 50 kg.
23 „ „ 25 „
636 verduurz. worsten van 1¼ kg.

Ik stel de bevolking in staat, deze artikelen op

Dinsdag, Woensdag en Donderdag
21, 22 en 23 November 1944

tusschen 9 tot 12 uur en 2 tot 4 uur ten Stadhuijze in te leveren.

Indien **Donderdagavond 23** dezer bovenstaande artikelen tot de daarbij aangegeven hoeveelheden niet in mijn bezit zijn, dan zijn, van de zijde van de bezettingsautoriteiten **de meest strenge maatregelen** ten opzichte van de bevolking van Enkhuizen te verwachten.

Enkhuizen, 20 November 1944

De Burgemeester v. Enkhuizen

Druckhoff Bpa - Enkhuizen

Bron 45 Affiche van de Duitsers na de overval op de ijsfabriek.

Hoofdstuk 8 Kinderspel en oorlogswinter

Oorlogswinters

De oorlogswinters waren heel koud. Twee keer vroor het zo hard, dat er een Elfstedentocht in Friesland werd gereden. Leuk, maar de kou had ook nadelen.

Bron 46 Gre Kornalijslijper: bevroren voeten

In de winter bevroren mijn voeten eens, omdat mijn schoenen en laarzen kapot waren. Ik hoefde daarom niet naar school. Mijn moeder scheurde een laken aan stukken en verbond mijn voeten daarmee.

In zulke winters was het IJsselmeer ook bevroren. Op het ijs stortten soms vliegtuigen van de Engelsen en Amerikanen neer. Had er geen ijs gelegen, dan zouden die in het water zijn verdwenen. Maar nu stak er vaak een vleugel of zelfs een cockpit boven het ijs uit. Daar schaatsten jongens dan naar toe.

Bron 47 Dirk van der Deure: Ik kon niet meer terug.

Ik was met een vriend aan het schaatsen op het IJsselmeer. We zochten vliegtuigen op die waren neergestort. Op zoek naar iets om er af te slopen natuurlijk. Toen we weer teruggingen was er een grote scheur ontstaan tussen ons en Enkhuizen. We zijn langs die scheur gaan schaatsen, bijna tot Andijk aan toe, net zolang tot we er overheen konden. Thuis kregen we op onze kop: waar bleven jullie zo lang?!

Bron 48 Wim van Zwol: benzinetanks op het ijs

Op de terugweg uit Duitsland lieten de vliegtuigen wel eens een reserve-benzinetank vallen. Je ging die ophalen op het ijs voor de benzine. Maar als je ze als ze leeg waren doormidden zaagde, kon je er een kano van maken.

Spelen en spelletjes

Al voor de oorlog speelden veel kinderen op straat. In je eigen buurt of op de Speelweide in het Plantsoen (vak 2 K-L). Een fiets had je meestal niet. Je liep alles. Aan de Kuipersdijk had je nog een boomgaard, de gemeentelijke vruchtentuin (vak E, F, G 9-10). Stiekem appeltjes en peertjes plukken. Als de politie je maar niet zag! Of je speelde in het Snouck van Loosenpark.

Bron 49 Hinke van Selst: buiten spelen en een dagje uit

We speelden veel buiten. Knikkeren, bok springen, haasje over, er zijn geen rovers in het bos, diefje met verlos. Op woensdagmiddag was er een kinderprogramma op de radio. Bij degene die een radio had gingen we met zijn allen luisteren. Heel soms gingen we een dagje uit. Bijvoorbeeld naar het strandje bij de vuurtoren. Ik bedoel de vuurtoren, als je de Noorderweg uit gaat. Die vlak bij Oosterdijk. Op een karretje namen we chocolademelk en brood mee.

Ook het Vuurtje op de kop van de Buitenhaven, ook wel Vissershaven genoemd, was een spannende plek. Als je wat groter was, ging je daar wandelen. Meisjes keken of ze geen leuke jongens zagen en omgekeerd. Tijdens de oorlog lagen er Duitse marineschepen.

Bron 50 Henk de Jong: Duitse matroos redde mijn vriendje!

Ik was met mijn vriendje Wim Klein aan het spelen bij het Vuurtje. Plotseling viel hij in het water en hij kon niet zwemmen. Hij was nog maar zes jaar oud.

Ik kon ook niet zwemmen en begon verschrikkelijk te schreeuwen. Vissers van de overkant waarschuwden een Duitse marineman. Die kwam aanrennen en trok Wim zo het water uit. Hij was al drie keer kopje onder gegaan. We kwamen dus thuis met de boodschap dat een Duitser Wim het leven had gered!

Door de oorlog kwamen er nieuwe, gevaarlijke plekken bij, waar je kon spelen.

Bron 51 Pieter Jan de Vries: Hutten bouwen

Aan het eind van de Spoorhaven had je een draaikom voor de veerboten. De Duitsers haalden de twee veerboten weer boven water. Ze werden tijdelijk in de draaikom gelegd. Als jongens klommen wij aan boord en sloopten alles wat los en vast zat. We bouwden er hutten mee.

Natuurlijk kon je ook jeugdlid worden van het Stedelijk Muziekcors of Patrimonium. Dat ging tijdens de oorlog gewoon door. Later moesten de harmoniekorpsen hun koperen instrumenten inleveren. Daar maakten de Duitsers wapens van.



Bron 52 De Jongerenafdeling van het Stedelijk Muziekcors. Ze komen uit de Westerstraat en draaien de Melkmarkt op (1936).

Speelgoed en sieraden

Tijdens de oorlog was er bijna geen speelgoed meer te koop. Als meisje kon je ook geen sieraden kopen. Geen ketting of armbandje of kralen. Je vond er zelf wat op.

Bron 53 Suus Heering: kralen, sieraden en puzzels

We haalden een meloen leeg en droogden de pitjes. Die verfden we daarna met Oost-Indische inkt. Dan legden we ze te drogen en regen er een ketting mee. Volwassenen lieten geldstukken verbouwen tot sierraden. Een gulden met een gat erin en daar een ketting doorheen bijvoorbeeld. Of een ring, gemaakt van een rijksdaalder. Ik bracht melk bij de oude mevrouw Brouwer aan het Sybrandsplein. Als dank kreeg ik een puzzel. Die hadden onderduikers gemaakt. Eerst plakten ze de voorkant van het Weekblad Panorama op een stuk triplex. Daarna zaagden ze dat in allerlei puzzelstukjes. Die kregen wij dan in een zakje.

Vaders ondergedoken

Er waren nogal wat vaders en grote broers ondergedoken. Lang niet altijd in Enkhuizen. Je miste je vader wel natuurlijk.

Bron 54 Gre Kornalijslijper: mijn vader zat in Zuidermeer

In het voorjaar van 1944 dook mijn vader onder. Hij wilde niet in de Arbeitseinsatz. Cornelis Schuijt uit Enkhuizen had ervoor gezorgd dat hij in de Zuidermeer kon onderduiken. Mijn moeder fietste soms naar Zuidermeer met een van de kinderen achterop. Ook nam ze wel de trein tot Obdam en werd vandaar naar mijn vader gebracht.

Hongerwinter

Er kwam steeds meer gebrek aan alles. Gelukkig waren er in Enkhuizen toen nog boeren in de stad. Daar kon je wel eens wat extra melk of eieren krijgen. Meestal ruilde je dat tegen iets waar de boer weer wat aan had.

Bron 55 Wim van Zwol: Geitemelk tegen een radio

In Enkhuizen was een meisje met koemelkallergie. Wij hadden thuis in Oosterdijk twee geiten. We ruilden: zij geitemelk en wij een radio.

Maar in de laatste oorlogswinter (1944-1945) trokken velen er op uit om buiten de stad eten te zoeken. Helemaal naar de Wieringermeer of nog verder. Ook kwamen er mensen uit Amsterdam, waar helemaal niets meer was. Ze reden op een fiets met houten banden, want het rubber was op.

Bron 56 Akke Jorritsma: Vader fietste naar Friesland

Op een keer ging vader op de fiets naar onze familie in Friesland. Op de terugweg droeg hij dan een gordel met pakjes boter.

Bron 57 Sina van Leeuwen: Graan en tabak malen

Oom Jan had een graanmolentje geknutseld. Je kon er tarwe mee malen, zodat je meel had om brood van te bakken. Mijn vader haalde dat op de fiets uit de Wieringermeer. Wij zaten dan bij de Koepoort te wachten. Hij had een tuintje bij de Vest. Daar verbouwde hij ook tabak. Die werd ook in het molentje gemalen. Kon er weer gerookt worden.

In Amsterdam was het zo erg, dat ouders hun kinderen wel naar het platteland stuurden om aan te sterken. Om hen heen stierven veel mensen en ook veel kinderen van de honger. Ze stuurden ze ook naar Enkhuizen.

Bron 58 Aafje Veenstra: De kinderen van de houten tjalk Anjo

Op 16 maart 1945 kwam een houten tjalk, de Anjo, de haven binnenvaren. Aan boord waren 98 babies uit Amsterdam. Ze waren zwaar ondervoed en waren mee gegeven aan de schipper. Hij moest ze naar Friesland brengen, waar nog eten was. Door de dichte mist was hij in Enkhuizen beland. De stadsomroeper riep op straat mensen op om een kindje te halen in de haven. 'Onze' baby Ria noemde ik 'poepscheetje'. Maar die is later toch gestorven.

Hout en kolen

Bijna alle bomen in Enkhuizen werden omgehakt. Ook die aan de Vest en de Oosterhaven. Het hout ging in de kachel of in het fornuis, om eten mee te koken. De kinderen zochten ook wel steenkooltjes langs de spoorbaan. Die lagen daar, want er reden nog stoomtreinen. De stokers op de locomotieven stortten afgewerkte kolen langs de spoorbaan. Maar die kooltjes waren nog goed genoeg voor in de kachel!



Bron 59 Bomen tot brandhoutjes zagen en hakken.

Hoofdstuk 9 Tweede bombardement en bevrijding

Donderdag 15 maart 1945 was een mooie lentedag. Lekker, na al die kou! Echt weer om buiten te spelen of een eindje te gaan wandelen bij de havens of op het Landje van Top vlakbij de Drommedaris. Om half vier 's middags hoorde je plotseling vliegtuigen aankomen. Even later lieten ze bommen vallen op de Paktuinen, vlakbij de Drommedaris, in de Brugstraat en op de Havenweg. Het waren vliegtuigen van de Geallieerden. Ze mikten op de scheepswerf aan de Paktuinen en op Duitse marineschepen aan de kade.

De gevolgen waren verschrikkelijk: niet minder dan 23 doden en veel gewonden. De Drommedaris en de Drommedarisbrug naar de Dijk waren zwaar beschadigd, net als een aantal huizen in de buurt. Geen huis in deze buurt had nog dakpannen of ramen.



Bron 60 Kantoor van scheepswerf Vooruit en de Drommedaris na het bombardement.

Juist omdat het zulk mooi weer was en je bij de havens lekker kon spelen, waren er veel kinderen bij. Bij een kind, Cees Schuijt, werd een been afgerukt.

<i>Bron 61 Cees Schuijt: Moeder bracht me weg</i>
<i>Ik was als kleuter met straatstenen een soort boot aan het bouwen. Toen de vliegtuigen in duikvlucht naar beneden kwamen rende ik naar huis. Ik woonde in de Brugstraat. Vlak voor mijn huis kreeg ik een bomscherf in mijn been. Mijn moeder stond al buiten. Ze klom met mij in haar armen de kapotte brug bij de Drommedaris over. Daar kwam mijn vader aanrennen. Bij het Leger des Heils bonden ze een handdoek om mijn been. Op een bakfiets werd ik door mijn vader naar het Snouck van Loosenziekenhuis gebracht. Mijn been was ik kwijt en ik heb jarenlang opnieuw moeten leren lopen met een kunstbeen.</i>

Andere kinderen stierven zelf of raakten hun broertje of zusje kwijt.

Bron 62 Hans Kuperus: Mijn broer was er bij

Ik rende gauw naar huis, toen ik de bommen hoorde. We hebben de hele dag gewacht op mijn broer Arie van 19. Mijn moeder hield eten voor hem warm. 's Avonds ben ik met mijn broer Jaap en mijn vader in het havengebied gaan zoeken. We vonden hem niet en de politie zei ook niets. Pas de volgende ochtend kwam er een agent aan de deur. Die vertelde het droevige nieuws. Mijn broer was door bomscherven omgekomen, in de Brugstraat.

Bron 63 Omgekomen kinderen

Ceesje Planting	4 jaar
Jan Jeldes	7 jaar
Albert Nordhorst	15 jaar
Reina Snel	4 jaar
Gerrit Smit	4 jaar
Oene Alex Edelenbosch	7 jaar
Johan Bekker	5 jaar
Kees Smith	10 jaar



Bron 64 Schade na het bombardement.

Meteen na de klappen, die tot in Wijdenes te horen waren, begon de hulpverlening. De doden werden naar de gymnastiekzaal aan de Westerstraat gebracht. Daar zijn nu kledingwinkels in gevestigd, tegenover het oude Weeshuis. De gewonden gingen naar het Snouck van Loosenziekenhuis aan de Vijzelstraat.

Bron 65 Dirk van der Deure: Ik bracht de doden weg

Ik ging er met de bakfiets op af. De politie vroeg mij om de doden weg te brengen. Zo reed ik met mensen die door bomscherven en door de luchtdruk van de bommen gedood waren naar de Westerstraat. 's Avonds ging ik de bakfiets schoonmaken bij de brug over de Zuiderboerenvaart, vlak bij onze kaasgroothandel. Ik was bang dat de Duitsers me zouden snappen. Je mocht namelijk na acht uur niet op straat.



Bron 66 Naar deze gymzaal aan de Westerstraat, bracht Dirk van der Deure de doden met zijn bakfiets. Er zijn nu winkels.



Bron 67 In het Snouck van Loosenziekenhuis aan de Vijzelstraat werden de gewonden verzorgd.

Achteraf gezien

Achteraf gezien had het bombardement niet zoveel nut. Op de scheepswerf aan de Paktuinen werden al geen schepen meer gebouwd, dus ook niet voor de Duitsers. Ze maakten er kacheltsjes, wonderkacheltsjes om op te koken en je huis mee warm te houden. In de haven lagen nog maar een paar Duitse marineschepen. Achteraf gezien duurde het nog maar anderhalve maand voor de bevrijding kwam. Dit bombardement was het laatste grote drama in bezet Enkhuizen.

Bevrijd!

Op 5 mei 1945 gaf het Duitse leger in Nederland zich over. Nederland was weer vrij. Ook Enkhuizen. Iedereen wilde graag de bevrijders zien: die dappere Engelsen, Amerikanen, Polen of Canadezen. Die Polen waren met hun regering in september 1939 al naar Londen gevlucht, toen de Duitsers hun land binnenvielen. Ze hebben hard gevochten en vaak hun leven gegeven voor de bevrijding van ons land. Het duurde toch even voor in Enkhuizen de eerste bevrijder aankwam. Elke dag gingen mensen naar de Koepoort om te kijken En eindelijk: daar kwamen ze! Een jeep en nog een auto kwamen door de Koepoort met vreemde militairen erin.



Bron 68 Bevrijders komen langs de Westerkerk.

Verraders vast gezet en feest!

In de oude stadsgevangenis achter het stadhuis werden verraders opgesloten. Daar moesten ze zitten, tot er beslist werd voor welke rechter ze moesten verschijnen. Want dat moest natuurlijk allemaal geregeld worden.

Verder vierde iedereen feest. Hossend trokken ze door de straten. Nog dagenlang werd er op straat gedanst en gezongen. In de vroegere chocoladefabriek aan de Parklaan hadden tijdens de mobilisatie (1939-1940) Nederlandse soldaten gezeten. Tijdens de bezetting (1940-1945) waren er Duitse soldaten gelegerd. Toen de chocoladefabriek vrij gegeven werd begonnen daar grote feesten. Er was wel geen bier of jenever, er was ook geen muziek en toch werd het een groot feest!



Bron 69 De voormalige chocoladefabriek aan de Parklaan. Daar is nu het appartementengebouw Denenburg.

Verzetshelden en straatnamen

Op 4 mei 1955, tien jaar na de oorlog, besloot de gemeenteraad van Enkhuizen belangrijke Enkhuizer verzetsmannen te gedenken, waarvan de meesten hun verzetswerk hadden moeten bekopen met de dood. Dat gebeurde door een straat naar hen te vernoemen in Plan Noord, de nieuwe stadswijk van na de oorlog. Die straten hadden al een naam gekregen, maar die namen werden nu veranderd. De Lobeliastraat werd omgedoopt in **Piet Smitstraat**. *Piet Smit* hielp onderduikers en richtte in West-Friesland de afdelingen van de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers op (LO). Hij werd geëxecuteerd op 8 maart 1945.

Ook *Tom Kranenburg*, die we in dit boek al tegen kwamen, kreeg een straatnaam: De **Tom Kranenburgstraat**, vroeger Korenbloemstraat. Officieel heette hij Ton, maar iedereen noemde hem Tom, vandaar. Hij werd op 20 mei 1944 in Den Haag doodgeschoten.

Dirk Wierenga werd vernoemd door de Gladiolenstraat om te dopen in **Dirk Wierengastraat**. Dirk Wierenga werd gefusilleerd op 20 mei 1944.

Gerrit Stapel werd op 9 februari 1945 doodgeschoten. Naar hem werd de Dahliastraat vernoemd tot **Gerrit Stapelstraat**.

Twee mensen uit het onderwijs, *meester Fluitman* en *meester Hommes* kregen ook een straat: de **Meester Fluitmanstraat** en de **Meester Hommesstraat**. Beide overleefden de oorlog gelukkig.

Dat geldt ook voor *Piet Rodenburg*, die veel verzetswerk verrichtte. Omdat de rondweg van Plan Noord toen (in 1955) nog geen naam had, werd die **Piet Rodenburgstraat** genoemd.

Piet en *Thijs Mazereeuw*, die voor hun hulp aan joden in het Oranjehotel (de gevangenis in Scheveningen) werden opgesloten overleefden de oorlog ook. Naar hen is een brug in de Meeuwenlaan genoemd: de **Mazereeuwbrug**.



Bron 69 School B aan het Vrijdom, Zuiderkerkplein. Vlak na de bevrijding werd dit herdenkingsbord opgericht. Daarachter zie je de vroegere school.